

O TEÓRII PREDMETOV (POKRAČOVANIE)

Alexius MEINONG

§ 10. Teoreticko-predmetové v iných vedách. Všeobecná a špeciálna teória predmetov

Náuka o vede môže k látke, s ktorou má do činenia, teda k rozličným vedám, zaujať podľa okolností dvojaké stanovisko. Najprirodzenejšie je to určite vtedy, keď sa môže pridržať princípu, na ktorom je založená celá veda o faktoch: najskôr fakty, potom teória. Najskôr musia existovať rozmanité vedy: potom sa môže uplatniť potreba preniknúť trochu viac k ich podstate a vzájomným vzťahom. Ale veda je čiastočne aj výsledkom vopred uváženeho konania: v službe takejto uváženosti sa môže náuka o vede zaoberať aj vedami, ktoré ešte neexistujú, ale mali by existovať, a môže upresňovať pojem a úlohy týchto vied natoľko, ako je to v ich prípade predbežne možné.

Aj nás v predchádzajúcom [texte] záujem o predmety dotlačil k úvahám, ktoré náležia náuke o vede. Tá má však fungovať druhým z uvedených spôsobov: teória predmetov, ktorú sme museli predpokladať ako vlastnú vedu, ešte v súčasnosti vôbec neexistuje, najmä nie ako špeciálna disciplína, čo je jej vlastné opodstatnenie. V nijakom prípade sa to však nemôže chápať tak, akoby sa teória vedy doteraz pestovala rovnako nedostatočne čo do obsahu, ako podľa mena. A aj keby sa nám pri pozornejšom sledovaní zdanelo veľmi početných a tesných napojení na doteraz realizované myšlienkové prúdy zdalo, že čas dozreje až vtedy, keď sa novopožadovaná veda sama legitimuje tým, čo môže ponúknuť, tak by pre toto moje vystupovanie v prospech novej vedy nemalo byť nepriaznivé, ak by som mal pravdu aspoň v niektorých poukazoch na to, že len prostredníctvom tejto vedy pri vedomom rozpracovaní najrozšírenejších záujmov mohli byť uspokojené dávno pocitované a už najrozličnejšími spôsobmi vyjadrované potreby, pričom nepoznaný často zostal len ich vlastný cieľ.

Myslím, že naozaj netreba osobitné historické výskumy na to, aby sme spoznali, že teória predmetov sa doteraz pravdepodobne ešte nepestovala

“explicitne”, o to častejšie sa však pestovala “implicitne”, pričom treba dodať, že implikácia má - aspoň v praxi - stupne, pre ktoré sa môže prechod ku skutkovej podstate explicitného javiť ako plynulý. Ten, kto chce sledovať takéto prechody a napojenia na ne, bude musieť vziať do úvahy, že s teoreticko-predmetovými záujmami sme sa stretli takpovediac na dvoch miestach: pri otázkach, ktoré si nárokuje určité špeciálne predmetové oblasti a pri otázkach, ktoré si privlastňujú celú oblasť predmetov. V tomto zmysle môžeme odlíšiť špeciálnu a všeobecnú teóriu predmetov, aj keby to malo slúžiť len dočasnému pochopeniu.

Už vyššie sme poukázali na to, že špeciálna, v istom zmysle najšpeciálnejšia teória predmetov sa skvele reprezentuje v matematike, najlepšie, ako si len možno želať. Tento lesk už dávno podnietil úsilie sprístupniť spôsob zaobchádzania “more mathematico” aj iným vedám, môžeme priamo povedať predmetným odborom, a sotva sa dopustíme veľkej chyby, ak dodáme: kdekoľvek sa takéto pokusy podnikli, vzniklo aj úsilie pestovať špeciálnu teóriu predmetov na mimomatematickom poli. Pravdaže, nemôžeme pritom brať do úvahy každé uplatnenie matematickej metódy: ak počíta obchodník alebo inžinier, má s teóriou predmetov práve tak málo do činenia ako s ktoroukoľvek inou teóriou. Ale určité predmetné predpoklady sú, prirodzene, aj základom každého takéhoto praktického uplatnenia a nie je to inak ani v prípade, ak sa použije [táto metóda] v teoretickom záujme. Prítom môže povaha týchto predpokladov ustúpiť celkom do úzadia oproti technike výpočtov, ktorá si nárokuje celú pozornosť, ako to najvýraznejšie osvetľuje príklad náuky o pravdepodobnosti alebo teórie chýb, ktorých prirodzená príslušnosť k logike, resp. psychológii sa ešte dnes všeobecne neuznáva. Teda povaha týchto predpokladov môže dotyčné výpočtové operácie poskytnúť prípadne priamo teórii predmetov, ako to dokazuje náuka o kombináciách. Zdá sa však, že geometria ešte ochotnejšie ako aritmetika ponúka ruku teoreticko-predmetovým konštatovaniam, pričom prekračuje svoje tesné hranice. Ak v geometrii chápeme veľkosť priestoru tak ako veľkosť čísiel v aritmetike, totiž ako oblasť prislúchajúcu danej vede, potom všetko prenášanie geometrických spôsobov chápania priestoru na čas, ktoré je celkom bežné, je mimomatematické. súčasne však, keďže nie je nijako viazané na takzvanú realitu, presnejšie na skutočnú existenciu času, je to teoreticko-predmetové. Analógie s phoronómiou platia zrejme v ešte väčšom meradle; a ak má A. HÖFFLER pravdu, keď berie do úvahy okrem priestoru a času ešte aj napätie ako “tretí základný fenomén mechaniky”,³³ čo sa mi zdá neodškriepiteľné, tak tým označuje ďalší smer, v ktorom táto veda, čo možno najhlbším apriórny spracovaním svojich objektov, vychádza v ú-

strety záujmom teórie predmetov bez toho, aby poškodila svoj prirodzený empirický charakter.

Ešte výraznejšie bude toto sebaapresahovanie geometrického spôsobu chápania tam, kde sa vďaka osobitosti dotýcanej oblasti podarí len zčasti. Z tohto hľadiska sú poučné najmä snahy modernej psychológie usporiadať “predmety vnímania”,³⁴ ktoré prislúchajú rozličným zmyslom a uchopiť ich rozmanitosť podľa možnosti prostredníctvom priestorového obrazu; a hoci aj tam, kde tieto úsilia vyvolali doteraz najhmatateľnejšie výsledky,³⁵ teda pri zmysle pre vnímanie svetla, označenie “geometria farieb” získava chválu, ktorá ešte nie je vôbec zaslúžená, tak práve tam sa jasne a nezameniteľným spôsobom prejavuje viac teoreticko-predmetový než psychologický charakter príslušných skúmaní. Dúfam, že to nebude príliš osobné, ak na tomto mieste poviem, že až počas domnele výlučne psychologického úsilia objasniť tieto veci sa mi odhalilo mnohé z celkovej podstaty teoreticko-predmetových problémov.

To, čo som práve označil ako presahovanie matematického spôsobu chápania za hranice najužšieho vymedzenia svojej oblasti, má v porovnaní so snahami, ktoré sú jednoznačne orientované na rozšírenie tejto oblasti a podľa možnosti na zovšeobecnenie problémov, charakter inštinktívneho, nevedomého. Tieto snahy sa uplatnili už pod názvom všeobecnej teórie funkcií, ale nezameniteľne v označeniach ako “náuka o rozpriestranosti” [Ausdehnungslehre], “náuka o rozmanitosti”, alebo aj pod tak často dezinterpretovaným heslom “metamatematika”. Z hľadiska, ktoré je pre nás v tomto prípade určujúce, reprezentujú príslušné, veľmi významné skúmania prechod od špeciálnej k všeobecnej teórii predmetov. Podobné postavenie môže z určitého pohľadu pripadnúť úsiliam a výsledkom, ktoré inak majú celkom odlišné zameranie a zvykli sme si ich zahŕňať pod spoločné meno “matematická logika”. Bude to v prvom rade na úžitok všeobecnej teórii predmetov, a to aj napriek dejinno-filozofickému poznaniu našich čias, ktoré zatiaľ nie je možné ani približne oceniť čo do hodnotových formulácií a podnetov, ktorými prispeli [nematematická] logika, teória poznania a metafyzika od Aristotela až po súčasnosť k prebádaniu preberaného záujmového okruhu. To isté platí však aj o jazykovede, najmä gramatike, ktorej význam síce nezanedbala ani stará ani nová logika, ťažko však mohol byť správne docenený, kým sa vo význame slova, resp. vety nerozpoznal objekt, resp. objektív.³⁶ Nech už ide vcelku o akokoľvek odlišné veci, predsa cítime pokušenie tvrdiť, že všeobecná teória predmetov sa má od gramatiky učiť podobne, ako sa môže a má učiť špeciálna teória predmetov od matematiky.

Ako, napriek svojej povrchnosti, dokazuje tento stručný prehľad, nie je teória predmetov v žiadnom prípade vo všetkom odkázaná na iba na prácu, ktorú ešte len treba vykonať. Skôr by možno mohla vzniknúť otázka, či obhajoba nejakej teórie predmetov, o ktorú sa tu pokúšam, má byť niečím viac než iba novým pomenovaním starej veci. A ľahko by sa potom ukázalo, že pre výskumnú prácu, ktorú treba vykonať, môže byť celkom ľahostajné, či sa jej ujme matematik, fyzik, logik, alebo - predmetový teoretik. Tento posledný zvrät by však bol nedorozumením, voči ktorému som už výslovne vystúpil na začiatku týchto úvah. Na jednej strane, je jasné, kto rieši teoretické problémy a pod akým menom to robí. Ak by sa aj podarilo presadiť uznanie teórie predmetov ako osobitnej disciplíny, naďalej budeme musieť prejavovať vďačnosť tak matematikom, ako fyzikom či jazykovedcom, alebo zástupcom ktorejkoľvek inej vedy, a to aj vtedy, keď pritom, podľa ich názoru, neopustia pôdu svojej vedy. Naproti tomu by pre mnohé, ak nie všetky príslušné práce, ako sa to často stáva, mohlo byť veľmi dôležité mať čo najjasnejšiu predstavu o povahe riešenej úlohy: prirodzeným dôsledkom je zosťrenie starých a nastolenie nových plodných problémov. Už sama okolnosť, že problémy a snahy, ktoré sa práve spojili, hoci najprv vyzerali tak rozmanito a z hľadiska teórie predmetov sa javia, akoby k sebe patrili, zaručuje hodnotu tohto pohľadu.

§ 11. Filozofia a teória predmetov

Ak smiem dúfať, že tým, čo som doteraz povedal, som dostatočne preukázal vlastné opodstatnenie teórie predmetov oproti ostatným vedám, tak teraz prišiel čas venovať určitú pozornosť aj príbuzenskému vzťahu k nim, inými slovami: predbežne určiť miesto teórie predmetov v systéme vied. Ťažkosti, ktoré pritom musíme prekonať, najmä ak sa budeme usilovať vychádzať z čiastočne uspokojivých definícií dotýčených vied, sa nemôžu v žiadnom prípade pripísať výlučne na účet teórie predmetov alebo "idey" tejto teórie, ktorú tu obhajujeme. Pretože ešte stále môžeme v najrozličnejších vedách pozorovať, ako málo ich v raste a prosperovaní znepokojuje okolnosť, že sa pre ne dosiaľ nenašla definícia, voči ktorej by sa zo žiadneho hľadiska nenašla námietka. V žiadnom prípade z toho nevyvodzujem dôsledok, že by sa nemalo pokračovať v úsilíach zameraných na získanie takýchto definícií, ale ten, že hoci nemožno nechať nevyužitú všetko, čo sa doteraz dosiahlo, aj keď je to neúplné, celkom iste by stálo za pokus zistiť, pokiaľ až sa dá poradiť si na základe konkrétnej znalosti veci aj bez formálnych definícií.

Na základe takýchto predpokladov nikomu, kto má bližšie k niektorej z vied, nazývaných spoločným menom "filozofia",³⁷ nepadne zaťažko spoznať aj v teórii predmetov jednu z týchto vied. Teda aj teória predmetov je filozofia a môžeme sa teda pýtať, aké má postavenie vzhľadom na ostatné "filozofické disciplíny". Zodpovedaniu tejto otázky som však venoval najväčšiu časť týchto úvah. Ukázalo sa, že a prečo teória predmetov nie je ani psychológiou ani logikou. Bol som toho názoru, že môžem dokázať aj jej samostatnosť oproti teórii poznania. Tento záver by som však chcel trochu zmierniť. Zdá sa mi mimo akúkoľvek pochybnosť,³⁸ že teóriu poznania nemožno pestovať bez toho, aby sa súčasne nepestovala aj teória predmetov, alebo aby sa aspoň nevyužívali jej najdôležitejšie tvrdenia. Preto by mohol vzniknúť menší rozpor, ak by niekto mienil, že tieto tvrdenia boli alebo mohli byť urobené takpovediac iba v mene teórie poznania.

Pre postavenie teórie predmetov sa mi však omnoho dôležitejšie zdajú "usporiadané vzťahy" k inej susednej vede, o ktorej sme sa v predchádzajúcom texte už opakovane zmienili: mám na mysli metafyziku, od ktorej prevzala teória predmetov skutočne mnoho najvýznamnejších teoreticko-predmetových formulácií. Aj ten, kto by chcel v zmysle relatívne prípustného, hoci nie uznaného názoru chápať teóriu predmetov ako časť teórie poznania, by tým nebol ušetrený otázky ich hraníc: teória predmetov by potom patrila práve k tej oblasti, alebo ju napokon utvárala, pre ktorú, ako vieme, sa teória poznania a metafyzika nemohli doteraz ujednotiť.

Žiaľ, práve v prípade metafyziky nemôžeme docieľiť porozumenie bez toho, aby sme sa odvolali na definatorické určenia. V tomto zmysle nemôžem nespomenúť návrh A. HÖFFLERA, s ktorým som sa oboznámil počas písania týchto úvah. Za základ si berie duchaplnú koncepciu J. BREUERA³⁹ a zasadzuje sa za to, aby sa metafyzika charakterizovala ako veda o "metafenomenálnom"⁴⁰. Dôvod, pre ktorý nemôžem súhlasiť s týmto návrhom, je v podstate ten istý, pre ktorý sa už roky nemôžem rozhodnúť, či mám "fenomény" svetla, zvuku atď. pokladať za objekty fyziky, alebo aj za "psychické fenomény", ktoré skúma psychológ. Fenomény ako také sú veľmi dôležitým druhom pseudo-existujúcich predmetov. To, čo v prípade pseudo-existencie skutočne existuje, sú vždy iba obsahovo určené predstavy: ak však budeme pre jednoduchosť hovoriť iba o fyzike, tak predstavy nikdy nie sú objektami skúmania fyziky, ako už dokázal práve sám HÖFFLER veľmi názornými argumentami.⁴¹ Teda fenomén nie je tým, čo je fenomenálne, jav nie je tým, čo sa javí, ak pod tým druhým rozumieme niečo, čo možno spoznať z javu, čoho existenciu teda môžeme odvodiť z faktu javu. Vôbec by som nechcel sponchyňovať tvrdenie, že takýto jav je to, k čomu sa obracia

napríklad fyzikálny záujem. Potom ale nemôžem ani predvídať, ako by sa takéto "fenomenálne" mohlo vylúčiť z oblasti metafyzických problémov, napríklad problémov začiatku a konca tohto javu.

Keďže si nemôžem dovoliť taký veľký exkurz od hlavnej témy tejto štúdie, aký by si primerané posúdenie tejto dôležitej myšlienky podnietenej BREUEROM a HÖFFLEROM vyžadovalo, nech nám nateraz stačí týchto niekoľko náznakov, aby poskytlí motív, prečo sa mi naďalej¹² zdá najprimeranejšie pri charakteristike metafyziky klásť hlavný dôraz na najväčšiu možnú všeobecnosť, na čo najrozsiahlejšiu oblasť platnosti jej formulácií. Metafyzika nie je ani fyzika, ani fyzická či psychická biológia, vo svojej oblasti bádania skôr združuje anorganické spolu s organickým a psychickým, aby vypátrala, čo platí pre celok toho, čo spadá do týchto tak odlišných oblastí. Prirôdzené, keďže musí zdôrazniť všeobecnosť, bude práve zoči-voči tomuto určeniu obzvlášť silne cítiť potrebu usporiadať vzťah medzi metafyzikou a teóriou predmetov, po tom, čo si našu pozornosť aj v prípade tej druhej menovanej, získal výnimočný rozsah oblasti, ktorá jej prináleží. Ale možno práve to, že zohľadníme aj teóriu predmetov, nás privedie k tomu, čo umožní ešte doplniť vyššieuvedenú charakteristiku metafyziky, a tak umlčať mnohé pochybnosti, ktorým azda bola dosiaľ vystavená.

Mimochodom, pre stručnosť sa môžem pritom odvolať na už povedané. Ak vo svete neexistuje nič, čo by nebolo ani fyzické, ani psychické, ako asi všetci veríme, potom je metafyzika, ak sa obracia tak ku psychickému, ako aj k fyzickému, istotne vedou o celku skutočnosti. V tom zmysle je napríklad metafyzická, prirôdzené, aj základná téza monizmu, ktorá predpokladá rovnosť podstaty, a nemenej metafyzická je aj základná téza dualizmu, ktorá tvrdí, že psychické a fyzické majú odlišné podstaty. Ale ten, kto spozná dve veci ako rovnaké alebo odlišné, spozná niečo, čo sa ich týka: jeho poznanie sa však týka aj rovnosti, resp. rôznosti, a rovnosť sama je niečo, čo je rovnako málo vecou, ako je rôznosť; obidve stoja mimo disjunkcie medzi psychickým a fyzickým, pretože sú mimo toho, čo je reálne. Existuje totiž aj vedenie o neskutočnom: a nech sa už úlohy metafyziky chápu akokoľvek všeobecne, sú aj všeobecnejšie problémy, totiž tie, ktoré orientácia na skutočnosť, taká podstatná pre metafyziku, nijako neobmedzuje. A problémy teórie predmetov sú práve tohto druhu.

Oponuje sa otázkou: nie je to násilné, alebo prinajmenšom svojvoľné, ak sa z oblasti skúmania metafyziky vylúčia všetky ideálne predmety?¹³ Na to odpovedám, že v nijakom zmysle [tohto slova] nemajú byť vylúčené: s našimi metafyzickými záujmami by to určite bolo zlé, ak by v metafyzike nemohla byť reč o rovnosti alebo rôznosti, rovnako ako aj o príčine, účele,

jednote, kontinuite a mnohých iných predmetoch, ktoré majú úplne alebo čiastočne ideálnu povahu, ako to práve dokázal príklad monizmu a dualizmu. Ale o mnohých veciach tohto druhu, ktoré by tiež nikto nechcel pripočítat' k predmetom fyzikálneho výskumu, pojednáva napríklad aj fyzika. Keď teda hovoríme o obmedzení oblasti metafyziky na skutočnosť, každopádne to myslíme s celkom určitými výhradami. Ak však tieto výhrady chápeme ako podmienky, skutočne verím, že toto obmedzenie je celkom primerané duchu, v ktorom sa pestovala metafyzika v starých a nových dobách, ktoré súčasne zodpovedajú opätovne spomínanému prirodzenému uprednostneniu záujmu o skutočnosť. Fakt, že "ontológia", "náuka o kategóriách" a všetko ostatné, čo sa viac či menej jednomyselne priradzovalo k metafyzike, vyhovovalo z času na čas aj záujmom, ktoré presahujú hranice skutočnosti, svedčí iba o opodstatnení a nezamietnuteľnosti aj týchto záujmov. Nevytvára však, pokiaľ viem, žiaden priestor pre pochybnosť o tom, že základný zámer každej metafyziky bol predsa vždy orientovaný na uchopenie "sveta" vo vlastnom, prirodzenom zmysle, t.j. sveta skutočnosti, a to aj vtedy, keď sa zdalo, že toto uchopenie ukazuje, že to, čo má byť uchopené, nemá nárok, aby bolo označené ako skutočné. Ak by však vyslovený názor o charaktere doterajšej metafyziky každého neuspokojil, ba ak by sa dokonca ukázal historicky mylným, omyl by sa týkal vždy iba pojmového určenia takpovediac "de lege lata" a o určení "de lege ferenda"⁴⁴ by sa ešte mohlo uvažovať. Za tohto predpokladu by to, čo sme vyššie pridali ku charakteristike metafyziky, bolo návrhom na definíciu: vymedzenie názvu "metafyzika" na všeobecnú vedu o skutočnom by bolo žiadúce preto, aby sa určili úlohy tejto vedy, ako aj preto, aby sa výraznejšie diferencovala od teórie predmetov.

Vo vzťahu k práve povedanému treba dať do poriadku ešte jeden bod. Ak je metafyzika všeobecnou vedou o skutočnosti, chceme oproti nej postaviť teóriu predmetov ako všeobecnú vedu o neskutočne? To by bolo zjavne príliš úzke [vymedzenie]: prečo by mali byť skutočné predmety vylúčené z náuky o predmete ako takom? Alebo by bolo primeranejšie označiť teóriu predmetov ako náuku o jestvujúcom a slovo "jestvovať" chápať čiastočne ako protiklad k slovu "existovať"⁴⁵ pričom by sa mohlo predpokladať, že síce všetko existujúce aj jestvuje, ale nie všetko jestvujúce (napríklad rôznosť) existuje? Aj v takom prípade by nebola zahrnutá celá oblasť, ktorá, ako vidíme, podlieha teórii predmetov: bolo by vylúčené nejestvujúce, absurdné. K nemu sa prirodzený záujem obracia síce určite v omnoho menšej miere a aj pre uchopenie intelektom poskytuje menej záhytných bodov,⁴⁶ ale

nakoniec predsa tiež patrí k "danému", takže teória predmetov ho v žiadnom prípade nemôže ignorovať.

Takým nedostatkom sa dá čeliť jednoducho tak, že sa stanoví, že teória predmetov sa zaoberá tým, čo je dané, bez ohľadu na jeho bytie a stará sa iba o poznanie jeho spôsobu bytia. A to, čo by nám mohlo brániť zostať pri tomto určení, má už predsa takpovediac predmetovo-teoreticky intímnejšiu povahu. Ak by si totiž teória predmetov chcela za základ zvoliť ľahostajnosť namiesto bytia, musela by sa súčasne vzdať ambície byť vedou a aj poznanie spôsobu bytia by tým bolo vylúčené. Pretože, ako vieme, poznanie vôbec nevyžaduje, aby existoval jeho predmet: ale každé poznanie musí mať existujúci objektív. Ak by sa teória predmetov zaoberala takým spôsobom bytia, ktorému už nepripadá žiadne bytie, nemala by už nijaký nárok na to, aby ju pokladali za teóriu, pričom odhliadneme od výnimočných situácií, ktorými sa na tomto mieste nebudeme zaoberať. Princíp by sa teraz dal sformulovať takto: teória predmetov zanedbáva bytie iba pri svojich objektoch, nie však pri (určitých) objektívoch. Prečo však potom tá nerovnomernosť? Teda: to, či je tento alebo onen predmet svojou prirodzenosťou absurdný, či jestvuje alebo či dokonca môže existovať, to sú otázky, ktoré teóriu predmetov skutočne zaujímajú, a nakoniec sú to predsa len otázky týkajúce sa bytia. Skrátka: aj obmedzenie na spôsob bytia nie je možné zosúladiť s povahou teórie predmetov.

Predsa by však mohol existovať celkom jednoduchý prostriedok, ktorý by mohol pomôcť: metodologické hľadisko, čiže jedno z tých, pri ktorých bolo úsilie o ich určenie v rámci charakteristiky vedy skôr priveľké než prímalé. Vieme, že existujú poznatky, ktoré sú legitimované podstatou, spôsobom bytia svojich objektov, resp. objektívov, - kým u iných to tak nie je.⁴⁷ Tie prvé sa už dávnejšie nazývajú apriórnymi, tie ďalšie empirickými, a ak sa ešte aj dnes občas stane, že sa tento rozdiel popiera, tak to pre tento rozdiel sám nemá väčší význam, ako pre rozličnosť farieb to, že ju farboslepý nepostrehne, len s tým rozdielom, že farboslepota je psychologicky omnoho zaujímavejšia. Ak si pomôžeme týmto rozdielom, zdá sa mi, že sa uspokojivá diferenciácia našich dvoch disciplín podarí bez najmenej ťažkosti. Totiž to, čo môžeme poznať z povahy predmetu, teda a priori, vzhľadom na tento predmet, patrí do teórie predmetov. Pôjde pritom najmä o spôsob bytia "daného", ale taktiež o jeho bytie, pokiaľ je poznateľné zo spôsobu bytia. Naproti tomu to, čo možno o predmetoch povedať len a posteriori, za predpokladu, že je dostatočne všeobecné, prináleží metafyzike: aposteriórny charakter týchto poznatkov sleduje, aby nebol prekročený kruh skutočnosti, pokiaľ sú dotyčné poznatky afirmatívnej povahy. Potom teda existujú jedno-

ducho dve najvšeobecnejšie vedy, jedna apriórna, ktorá sa týka všetkého, čo je dané, a jedna aposteriórna, ktorá do svojho skúmania zahrňa toľko z daného, koľko môže brať do úvahy práve empirické poznanie, totiž celú skutočnosť: táto druhá veda je metafyzika, tá prvá teória predmetov.

Čo nás na tomto určení napadne ako prvé, je to, že v ňom metafyzika vystupuje ako empirická veda, kým zástupcovia jednotlivých vied neustále vyčítali starej aj novej metafyzike predovšetkým nedostatok empirie. Nechcel by som chrániť nikoho, kto si takúto výčitku zaslúži a dúfam, že som sa toho nedopustil ani prv, lebo som sa usiloval už v definícii metafyziky zohľadňovať opodstatnené nároky empirie na ňu. Ak je niečo vedou o skutočnosti, bez ohľadu na to, či všeobecnejšou alebo špeciálnejšou, nemá koniec-koncov k dispozícii iný prameň poznania, než skúsenosť. To znamená, že nie všetko musí pochádzať priamo zo skúsenosti, možno uzatvárať zo zakúseného na nezakúsené, prípadne aj na nezakúsiteľné. Ale ak niečo obsahuje skúsenosť ako svoj neodopierateľný základ, zostáva samo vždy empirickým a líši sa *toto coelo*⁴⁸ od teoreticko-poznávacieho charakteru toho, čo je apriórne. V tomto zmysle niet iného vedenia o existujúcom ako je vedenie zo skúsenosti: ak metafyzika nemá k dispozícii potrebné skúsenosti, aby mohla formulovať všeobecnosť, ktorá je pre ňu charakteristická, potom - niet žiadnej metafyziky, prinajmenšom vedeckej, a len o tej tu stále hovoríme. Výslovne sme už poukázali na to, že pre tieto formulácie môže byť celkom nepodstatné, do akej miery sa doteraz mohlo úsilie o vedeckú metafyziku premietnuť do skutočnosti. Takže je to iba domnelý paradox, ktorý môžeme odstrániť krátkou úvahou, ak tvrdím: nech už nám je prístupná väčšia alebo menšia časť metafyzického vedenia, toto vedenie nakoniec nemôže byť iné ako empirické.

Ak sa však proti tomu namietne, že slovom "metafyzika" sa pomenovali tak často aj vedecké snahy, možno aj výkony, pri ktorých boli zjavne, možno dokonca zásadne, použité mimoempirické, teda apriórne poznávacie prostriedky, tak sa zabúda, že teraz stojíme na pozícii, *sit venia verbo*, "definitio ferenda". Pravdaže, veľmi dobre viem, že obidve oblasti poznania, o ktorých dôsledné oddelenie mi práve teraz ide, sa neoddelili vždy čisto. Že však toto oddelenie, pokiaľ sa mi podarilo, nebude celkom bezcenné, to nech dosvedčí aspoň ontologický argument, spod ktorého sa možno ani dnes ešte každý nevymanil: toto oddelenie je totiž pokus vyriešiť metafyzickú otázku len apriórne, zaoberať sa ňou do istej miery na báze čisto teoreticko-predmetovej otázky; tým je tento argument a jemu podobné odbavený.

Je nepravdepodobné, že by táto rozluka odstránila všetky ťažkosti s hranicou medzi metafyzikou a teóriou predmetov. Ale bolo by tiež nesprávne

požadovať to, čo sa ešte asi v nijakom prípade medzi hraničnými vecami nedosiahlo. Dôležitá námietka vyplýva zo stanoviska teórie predmetov. Tá sa najprv chápala ako všeobecná veda, hoci vyššie sme výslovne odôvodnili, že rozlišujeme všeobecnú a špeciálnu teóriu predmetov. Tu sa však stretáme s jednou neúplnosťou, ktorá sa aspoň spočiatku, t.j. pri súčasnom stave nášho vedenia o teoreticko-predmetových záležitostiach, nebude dať odstrániť. Je jasné, že k matematike, pokiaľ je špeciálnou teóriou predmetov, by sa mohli zaradiť ešte rôzne iné špeciálne teórie predmetov, ktorých počet v súčasnosti nemožno vôbec určiť. Ale naša znalosť týchto oblastí je, aspoň dnes, ešte taká neúplná, že zatiaľ ani nevznikla potreba špecializovane sa na ne zamerať. Špeciálne teórie predmetov sa teda dnes delia na matematiku a nematematiku: a o druhej časti tohto ešte naozaj primitívneho delenia možno dnes povedať tak málo, že s trochou námahy sa to zatiaľ ľahko zaradi do rámca všeobecnej teórie predmetov. V súčasnosti teda neexistuje ešte žiadna špeciálna teória predmetov, ktorá by nebola matematikou: nemožno však, pravdaže, nijako predvídať, ako dlho sa tento stav udrží. Vyššie uvedená definícia takýto vývoj nepredbieha. Tak, ako oproti všeobecnej empirickej vede stoja špeciálne empirické vedy, tak môžu k všeobecnej apriórnej vede pristupovať špeciálne apriórne vedy. Túto možnosť v súčasnosti realizuje iba matematika, ktorá svojou subsumciou pod teoreticko-predmetové hľadiská síce nestojí vedľa skutočných, ale prinajmenšom pri možných disciplínach, takže sa už v nijakom prípade nenachádza v onej čudnej izolácii, ktorú sme si všimli ako nedostatok v jej doteraz zvyčajnom teoreticko-vedeckom chápaní.⁴⁹

Musím sa ešte raz vrátiť k pričleneniu teórie predmetov k filozofickým vedám, ktoré sme bez dožadovania sa definície urobili vyššie. Svojho času som sa pokúšal zhrnúť ako filozofické tie disciplíny, ktoré sa zaoberajú buď len psychičnom, alebo aj psychičnom. Najnovšie bola vyslovená domnienka,⁵⁰ že moje práce z oblasti teórie relácií a komplexii ma mohli priviesť k tomu, že som filozofii ako podstatný prisúdil dvojité predmet, "psychično a relácie (vedno s komplexiami)".⁵¹ Bez akýchkoľvek pochyb je zjavné, že takáto modifikácia by pôvodné určenie celkom zbavila jednotnosti: a iba ak by bol niekto presvedčený o tom, že základom charakteristiky filozofie musí byť vždy myšlienka, že objektom jej skúmania je jednoducho to, čo jej takpovediac prenechala prírodná veda,⁵² nemal by byť pohoršený, ak by sa tento zvyšok ukázal ako rovnako pestrá rozmanitosť. Ale filozofii by sa tým neprisúdilo nejaké čestné postavenie: a aj keby takáto vedecká práca, ktorá by sa zameriavala predovšetkým na to, aby zbierala zvyšky, mala nejaké praktické opodstatnenie, ťažko by sa tým ničो zmenilo na fakte, že teoreticky by

všetky tieto zvyšky ani zd'aleka netvorili látku pre samostatnú vedu. Na druhej strane je zatiaľ správne aj to, že komplexie a relácie,⁵³ pokiaľ sú ideálne, ešte radšej by som povedal: ideálne komplexy a ideálne reláty⁵⁴ - pretože nie sú vôbec reálne, nie sú potom ani psychické, ani fyzické. Na ich včlenenie do oblasti skúmaní, ktoré nesú prívlastok filozofické, inými slovami, na to, aby sme mohli teóriu predmetov chápať ako filozofickú disciplínu, potrebuje nový prídavok ku charakteristike toho, čo je "filozofické", práve tak málo jedna ako druhá univerzálna veda. Ak som smel metafyziku pričleniť k filozofickým vedám preto, lebo chápe svoju úlohu dostatočne široko, tak, aby sa do nej včlenilo popri fyzické aj psychické, potom rovnako nemôže nič stáť v ceste tomu, aby sa z toho istého dôvodu chápala teória predmetov ako filozofická disciplína. K tomu, čo je dané a s čím sa ako s celkom má zaoberať, patrí práve psychické, bez toho, aby to poškodilo fakt, že v ňom musia byť spracované aj fyzické a ideálne predmety, - vôbec už nehovorím o tom, že pri ideálnom, ktoré je svojou povahou vždy superius, môžu psychické predmety ako nevyhnutné inferiora prísť do úvahy ešte raz.⁵⁵

Prirodzene, neváham potvrdiť paralelizmus medzi teóriou predmetov a metafyzikou, ktorý sa práve znovu osvedčil, ešte aj v inej veci, v podstate viac praktickej než teoretickej. Z okolností, že metafyzika sa síce zaoberá psychickým, ale *nielen* psychickým, ale aj fyzickým, som svojho času vyvodil záver, že spracovávať metafyzické problémy nie je oprávnený a povoláný iba zástupca vied o psychické, ale nemenej zástupca vedy o fyzické. Naozaj sa mi zdá, že sa nevyhneme tomu, aby sa to isté pripustilo aj v prípade teórie predmetov. Vzhľadom na techniku výskumu tak v metafyzike, ako aj v teórii predmetov, by síce mohol mať určitý náskok ten, kto je zvyknutý vedecky spracovávať psychické zážitky: špeciálne sa to týka teórie predmetov, s ľahkosťou, ktorá jej môže byť osudnou, sa môže ocitnúť v psychologické, čo hovorí jasnou rečou. Je to však len technika: a nedá sa vôbec predvídať, ako ľahko sa, napríklad za zvláštnych okolností, môže tento náskok viac než vyrovnáť vlastnou technikou, prinesenou z inej vedy. Kým sa môže menovite matematika chápať ako špeciálna teória predmetov, bolo by nevd'áčne zabudnúť, aké skvelé výsledky tu získalo teoreticko-predmetové bádanie, často bez akéhokoľvek kontaktu s ostatnými filozofickými záujmami.

§ 12. Záver

Ak doterajšie úvahy ukázali aspoň v hrubých rysoch podstatu a vlastné opodstatnenie zvláštnej vedy "teórie predmetov", ako aj jej postavenie v systéme vied, bolo by teraz načas ešte presnejšie rozviesť aj úlohy a metódu

novej vedy. To najdôležitejšie už vyššie čiastočne vyplynulo samo od seba: ak sa vie, s čím sa nejaká veda zaoberá, tým sú všeobecne určené jej úlohy, najmä ak je vopred daný aj apriórny charakter skúmanej vedy; a týmto posledným dodatkom sme súčasne určili to najdôležitejšie, čo sa týka metódy. Na druhej strane je však známe, že stanovovanie plánov je "často bujné vystatovacie zamestnávajúce ducha" a načrtávanie ciest, ktoré človek sám nepodnikne, ale zanechá ich druhým, je možno ešte bujnejšie. Preto by som sa radšej zdržal uvažovania o vede, ktorá ešte len má vzniknúť, ak by som nedúfal, že môj doterajší pomer k nej predsa len vylúči podozrenie, že sa uspokojujem s projektmi namiesto toho, aby som sám priložil ruku k dielu. K tomu, aby bol človek Prométeom a nie Epiméteom, treba toho mnoho. Určite to teda nebude samochvála, keď uvediem fakt, že som roky, ba vlastne celé desaťročia vedecky pracoval ovplyvnený teoreticko-predmetovými záujmami, bez toho, aby som mal čo i len tušenie o ich vlastnej povahe. Že sa však povaha týchto záujmov u mňa presadila sama od seba najprv prakticky a potom aj teoreticky, pričom vôbec neviem povedať kedy,⁵⁶ v tom vidím nový argument legálnosti nárokov, ktoré sme v mene teórie predmetov vzniesli vyššie, argument hoci formálne nie práve rigoróznym, ale svojou váhou nemenej účinný. Tieto nároky však pre mňa znamenajú skôr pohľad späť, než výhľad vpred; a ak som mal okrem toho príležitosť presvedčiť sa na sebe aj na druhých, ako plodne sa uplatňuje vedome teoreticko-predmetový spôsob chápania pri starých ako aj nedozerných nových problematikách a ich riešeníach, potom som nemohol považovať za priskorý pokus dopomôcť mu objasnením jeho zvláštností k výslovnému uznaniu.

To, že sa tieto výklady objavili v rámci uvedenej zbierky skúmaní, má zároveň ešte jednu špeciálnejšiu príčinu. V okruhu, v ktorom po prvýkrát skutočne ožilo poznanie významu teórie predmetov, nemohla chýbať ani láskyplná starostlivosť venovaná teoreticko-predmetovému výskumu. Tak sa umožnilo, aby sa na vrchol tejto zbierky, ktorá možno vo svojich ostatných častiach tu a tam podá svedectvo o tom, že teoreticko-predmetové vedenie a zručnosť sa môže zísť aj psychologickému bádaniu, umiestnili dve štúdie, venované teórii predmetov. Vzhľadom na to sa zdalo, že už v názve celej zbierky sa ponúka výslovne spomenúť teóriu predmetov a umožniť, aby sa obidvom spomenutým pojednaniam pripravil istý druh principiálneho porozumenia toho, čo sa týmto slovom myslí. To, čo sme o novej vede uviedli vyššie, sa potom ani v tomto zverejnení neukazuje ako pohodlný sen o budúcnosti, alebo dokonca nejaká utópia, ale podľa možnosti čo najjasnejšie stanovený cieľ, na dosiahnutie ktorého sme už začali využívať naše najlepšie schopnosti.

Ak majú byť tieto úvahy súčasne istým druhom špeciálneho predhovoru k teoreticko - predmetovej časti tejto knihy, potom je to vhodné miesto aj pre niekoľko poznámok, ktoré sa týkajú oboch ďalších prác. V týchto poznámkach príde k slovu nielen vydavateľ oboch týchto prác, ale možno oveľa viac akademický učiteľ, ktorý mal v nedávnych obdobiach to potešenie, že uviedol autorov nasledujúcich skúmaní do filozofických vied, a ktorý sa tým cíti oprávnený, alebo v existujúcich okolnostiach skôr povinný, vylúčiť už od samého začiatku niektoré možné nedorozumenia, týkajúce sa zámerov prác, o ktorých je reč.

Po predchádzajúcich slovách ma nikto nebude môcť podozrievať z toho, že dost' vdáčne nedoceňujem prípravné práce v prospech teórie predmetov z rozličných stránok, ak súčasne poviem: teória predmetov je mladá, veľmi mladá veda. Kto sa vydá do jej oblastí, nájde síce priam nezmerateľné množstvo problémov, ktoré treba spracovať, a možností riešení, ktoré sa ponúkajú: ale ani pri najzrelšej úvahe nemôže dúfať, že vždy vystihne to správne, skôr musí počítať s tým, že mnohé z toho, o čom sa domnieva, že to už preskúmal, padne za obeť pokročilejšiemu vedeniu a rozvinutejšej technike výskumu budúcich čias. Samozrejme je aj to, že individualite bádateľa musí pripadnúť určujúcejší podiel na výsledkoch, než v obdobiach pevných tradícií a vyšliapaných chodníkov bádania. Preto vonkoncom nechceme, aby sa nasledujúce úvahy chápali tak, akoby si ich autori mysleli, že môžu jednoducho predložiť konečné výsledky. Sú to len predbežné výsledky a ako môže dosvedčiť vydavateľ, určite nie sú koncipované unáhlene, ale s perspektívou, že na nich ostalo ešte mnoho takého, čo by sa dalo zlepšiť. Teda že to, čo sa tu ponúka, je viac určené čitateľovej kritike a ďalšiemu utváraniu, ako pasívnemu preberaniu zo strany čitateľa.

Za tohto predpokladu nebude možné, aby sa niekto odôvodnene pohoršil nad tým, že formulácie oboch prác a koncepcia, o ktorú som sa pokúšal ja sám, sa nie vždy zhodujú tak v pojmoch, ako aj v termínoch. Fakt, že sa viackrát vracajú k principiálnym otázkam, príležitostne aj k tým istým, čo samé je opäť znakom primitívneho stavu teórie predmetov. Niektorí by nás mohli ľahko obviniť, že sme odchyľky najprv priamo nezmierili a až potom nepredstúpili pred verejnosť s pevne usporiadaným systémom vnútorne súhlasiacich pojmov a termínov. Požiadavka rozhodnúť spory radšej súkromne, ako literárne, je určite oprávnená a môžem povedať, že na filozofických inštitútoch v Grazi o diskusie nie je núdza. Pravdaže, pritom platí princíp čo najrozsiahlejšej slobody presvedčovania; a ak by sme individuálny názor nepripustili k slovu aj za isté hranice, razili by sme tým cestu suggestívnym vplyvom, ktoré môžu najviac uškodiť tam, kde je bádanie len

v začiatkoch. A ak by sme následne ponúkli niečo ucelenejšie, súhlasnejšie, mohli by sme to dosiahnuť za cenu straty podnetov, ktoré by sa mohli ukázať ako najplodnejšie pre ďalší rozvoj teórie predmetov.

Na ohľady, ktoré sú aspoň zčasti podobné, sa odvoláva iný nedostatok oboch nasledovných príspevkov, ktorý je taktiež dobre známy ich autorom. Aj literatúra týkajúca sa jedného predmetu môže síce toho, kto pristúpi k jeho prebádaniu, na jednej strane podnetne podporiť, na druhej strane však môže sugesciou zadusiť vývojaschopné zárodoky. Predpokladám, že v tom spočíva aspoň jedna časť vysvetlenia toho, že pri bádaní už dlho sledujem a vyučujem zásadu: najskôr pozorovať a premýšľať, potom čítať. Ale nemožno nepostrehnúť, že v tejto zásade je skryté aj isté nebezpečenstvo, že by sa literatúra náležite nevyužila, najmä vtedy, keď je dokončenie práce časovo viazané, alebo je zaobstaranie literatúry sťažené zvláštnymi okolnosťami. V prípade uvedených teoreticko-predmetových skúmaní sa splnilo oboje. Keďže okolnosti tohto zverejnenia vyžadovali vydanie knihy pred koncom roku 1904, musel som súriť autorov, aby ukončili príspevky už vtedy, keď ešte nemali nijaké ilúzie o vnútornej neukončenosti svojich prác. Na druhej strane literatúra k teórii predmetov, ako sa už dalo usúdiť z uvedených odkazov,⁵⁷ je v súčasnosti veľmi ťažko dostupná, pretože je nielen rozviata všetkými smermi, ale okrem toho je čiastočne sprístupniteľná až pri hlbokom, prenikavom štúdiu susedných vied, nehovoriac už o jej vyčerpaní. Preto bude čitateľ v oboch predložených prácach zatiaľ márne hľadať pravdepodobnejšie uvádzanie najmä príslušnej matematickej literatúry, napriek jej výhľadovo hlbokému významu pre polozenie základov teórie predmetov. Nikto z nás sa nedomnieva, že by sme sa s tým mali uspokojiť: sám však dúfam, že premýšľanie a čítanie sa bude ešte stále ukazovať ako vhodný princíp, napriek zvláštnym okolnostiam.

Dúfam, že čitateľ sa nepohorší ani nad množstvom nových pojmov a termínov, z ktorých mnohé sa mu môžu zdať zbytočné a zaťažujúce, a ak sú také, určite sa trvalejšie neudržia. Nepohorší sa teda ani na tom, že sme sa rozhodli pomenovať ten alebo onen pojem inak, než som to napríklad navrhol v skorších prácach. Dobrý termín je už polovičný objav: a je lepšie nahradiť horší termín lepším, ak taký máme, než iba z konzervativizmu vliecť za sebou zlé dôsledky toho starého.

Zhrňujem: predchádzajúci text predstavuje pokus ukázať opodstatnenie teórie predmetov ako samostatnej vedy. Obidve nasledujúce pojednania, - popritom a implicitne aj ďalšie štúdie uverejnené v tejto knihe - chcú ponúknuť príspevky k tejto vede. Vzhľadom na dnešný stav vecí by sotva bolo oprávnené, požadovať niečo hotové a nevyvrátiiteľné: stačí, ak by sa

pred úvahu a kritiku toho, čo sa snaží pokračovať vo svojom úsilí, podarilo predložiť koncepcie, ktoré ukážu, že nastúpená cesta je dôveryhodná a pre toho, kto sa po nej rozhodne vybrať, spoľahlivá. Nech sa to, čo sme boli schopní uviesť, ukáže ako hodné uznania a získa priateľov pre novú vedu teórie predmetov.

Z nemčiny preložil *Peter Stach*

POZNÁMKY

³³ A. HÖFLER, "Zur gegenwärtigen Naturphilosophie", str. 84 (str. 24 zvláštneho vydania), poznámka 23., tiež str. 164 (104). Rovnako si v tejto súvislosti zaslúži zmienku "Nauka o dimenziách", na ktorú poukazuje tamtiež str. 147 (87).

³⁴ WITASKOV termín, ktorý sa mi zdá veľmi užitočný (por. jeho "Grundlagen der allgemeinen Ästhetik", Leipzig 1904, str. 36 a nasl.).

³⁵ Por. moje "Bemerkungen über den psychologischen Farbenkörper usw." tamtiež str. 5 a nasl.

³⁶ Por. "Über Annahmen", najmä str. 19 a nasl., 175 a nasl.

³⁷ O tomto presnejšie v mojich úvahách "Über philosophische Wissenschaft und ihre Propädeutik", kap. I. Najnovšie porovnaj HÖFFLER "Zur gegenwärtigen Naturphilosophie", tamtiež str. 123 (63) a nasl.

³⁸ Por. tiež HÖFFLER tamtiež str. 151 (91).

³⁹ Uvedené v Prilohe I k opakovane uvádzanému HÖFFLEROVMU spisu "Zur gegenwärtigen Naturphilosophie"

⁴⁰ Tamtiež str. 154 (94) a nasl.

⁴¹ Por. "Zur gegenwärtigen Naturphilosophie", najmä str. 131 (71) a nasl.

⁴² "Über philosophische Wissenschaft usw.", str. 7.

⁴³ "Über Gegenstände höherer Ordnung usw.", str. 198 a nasl.

⁴⁴ BREUER u HÖFFLERA tamtiež str. 189 (129).

⁴⁵ "Über Gegenstände höherer Ordnung usw.", str. 186.

⁴⁶ Por. E. MALLY v č. III týchto Skúmaní, kap. I, § 5 a nasl.

⁴⁷ "Über Annahmen", str. 193 a nasl.

⁴⁸ Kurziva - P.S.

⁴⁹ Por. vyššie, str. 7, 27.

⁵⁰ HÖFFLER vo svojej štúdií "Zur gegenwärtigen Naturphilosophie", tamtiež str. 124 (64), poznámka.

⁵¹ "Komplexia" označuje objektív, ktorý zodpovedá predmetu pozostávajúcemu z viacerých iných predmetov (tiež "komplex"), čiže vlastnosť "byť komplexný". "(...) komplexia je súhrn relácie a jej častí" (pozri A.MEINONG, "Über Gegenstände höherer Ordnung usw." in: Abhandlungen zur Erkenntnistheorie und Gegenstandstheorie, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz 1971. (Pozn. - P.S.)

⁵² Por. J. BREUER u HÖFFLERA tamtiež str. 190 (130).

⁵³ "Relácia" je, podobne ako "komplexia", objektív, a to objektív spôsobu bytia, zatiaľ čo "relát" je priamo tento spôsob bytia, vzťah, ktorý je medzi jednotlivými časťami "komplexu". (Pozn. - P.S.)

⁵⁴ O dôvodoch tejto zmeny v terminológii, ktorú som doteraz používal, por. tieto Skúmania č. III, kap. I, §9, 11.

⁵⁵ "Superius" je predmet vyššieho rádu (relát, komplex, relácia, komplexia), ktorý sa týči nad nejakými predmetmi nižšieho rádu - jeho "inferiorá". (Pozn.- E. Mally).

⁵⁶ V každom prípade dávno pred rokom 1903, kedy som po prvýkrát využil príležitosť poukázať na teóriu predmetov už výslovne pod týmto menom, por. "Bemerkungen über den Farbenkörper usw.", tamtiež str. 3 a nasl.

⁵⁷ por. § 10.